

Krystyna Kardyni-Pelikánová:

Nezval v Polsku

Když se zamýšlíme nad otázkou recepce slovesného uměleckého díla v cizím prostředí, musíme vzít v úvahu dvě věci: zaprvé průběh, chronologicky uspořádané fakty recepce tohoto díla, zadruhé cizí literární kontext, do kterého se toto dílo včleňuje. Domácí literární tradice má totiž vliv na to, jakých výrazových prostředků překladatel použije. Dochází tak k svérázné adaptaci cizího díla v domácím kontextu, adaptaci, která může být záměrná, prováděná s ohledem na čtenáře, pro jehož přesnější pochopení cizího textu překladatel chce neznámé tlumočit pomocí známého, ale také tento proces může být docela bezděčný, kdy jistá vžitá poetika nutí méně zkušeného nebo méně talentovaného překladatele k volbě již běžných, konvenčních, tedy vnímatelem snadno dešifrovatelných výrazových prostředků.

Položme si nejdříve otázku druhou: Do jakého literárního kontextu se začlenilo Nezvalovo dílo v Polsku?

V meziválečném Polsku, podobně jako v tehdejší Československu, zaznamenala poezie pozoruhodný vývojový skok. Je tedy samozřejmé, že každý překladatel, hledající polskou jazykovou formu pro dílo českého básníka, se bude snažit zařadit je nějak do vývojového procesu polské literatury a najít v něm jistou obdobu, která přiblíží cizího tvůrce polskému čtenáři. Chronologicky je v Polsku obdobou české avantgardy několik básnických skupin, z nichž dvě měly největší čtenářský dosah a nejvíce ovlivnily další literární vývoj. Byla to skupina Skamander a krakovská avantgarda. První neusilovala o přerušování všech svazků s tradicí a spokojovala se s principem literární evoluce, druhá volila revoluční

cestu básnického vývoje.

Skamanďrité spojovali klasicizující patos, citovost, náladovost a meličnost verše přecházejících období s konkrétem všeobecných prožitků jako pramenem poezie, s vitalistickým optimismem a s hravostí živé imaginace. Naproti tomu krakovská avantgarda rozhodně chtěla zpřetrhat svazky s tradicí, zvláště romantickou a neoromantickou. Moderní kultura se v jejím pojetí vzalovala přírodě a živelnosti, stávala se čím dál tím více otázkou organizované práce. Podobně i poezie se měla vzdát jakémukoli primitivismu a spontánnosti. Báseň se měla stát výsledkem tvůrčí vůle a sevřené konstrukce, cílevědomé jazykové tvořivosti. Poetická tvorba se měla vzdát emocí, vzrušení, náladovosti, inspirace a melodičnosti a řídit se jedinečnou vnitřní logikou artefaktu. Takto vytvářená básnická skutečnost vzalovala se skutečností mimoliterární, kterou jazyk měl "pseudonymizovat". Báseň se tak stávala konstrukcí metaforických, zašifrovaných vět, které čtenář musel číst několikrát a velmi soustředěně, aby je pochopil. Byla to tedy "řemeslná" a "jazyková" koncepce poezie.

Ve třicátých letech biologickou, vitalistickou fascinací Skamanďra a avantgardní fascinací básnickým jazykem vystřídalo vizionářství a katastrofické nálady básníků tzv. druhé avantgardy, reagující na novou společenskou situaci (všeobecná krize) a vzrůstající ohrožení (nástup fašismu, nebezpečí další války) návratem k využívání symbolistických a mytologizujících postupů (vedle přírodních motivů časté přivolávání obrazů noci, smrti, kosmické katastrofy).

Toto krátké připomenutí situace v meziválečné polské poezii je samozřejmě schematickým zjevnoušením,

ale do jisté míry umožňuje uvědomit si okolnosti, v nichž bylo třeba čtenáři ochotnému na uvedeně básnické tradici ozřejmit český poetismus s jeho pozemšťanskou plebejskostí, s jeho přínosem do vývoje básnického jazyka (sémantika rýmu, sémantika hláskové instrumentace, konfrontace významů, kontaminace idiomatických frází, jazyková hravost, sémantické využití konfrontace různých stylistických vrstev, práce s metaforou, usměrňovanou ne logickou, nýbrž volnou imaginací, asociativností atd.).

Zatímco jiný model české poezie, model halasovský, má v Polsku jistou obdobu v poetice tzv. druhé avantgardy, model poetistický takovouto obdobu nemá, i když se přece jen zdá být bližší modelu Skamandra. A také převážně v této skamandrovské poetice byly Nezvalovy básně do polštiny převáděny. Nezvalova básnická výpověď se k polskému čtenáři dostávala cestou dost složitou, často v podobě zjednodušené, někdy i se smyslem opačným, což se musilo odrazit na průběhu recepcce této tvorby.

První informace o Nezvalovi přinesl v roce 1933 slavistický časopis *Ruch Słowiański*, který zdůrazňoval Nezvalův vliv u francouzské poezie. Více údajů o autorovi Edisona a také ukázky z jeho poezie otiskl ve třicátých letech měsíčník *Kamena*. Jeho vydavatelem a redaktorem byl Kazimierz Andrzej Jaworski, dlouholetý a soustavný propagátor slovenské a české literatury. I když *Kamena* vycházela v provinčním jihovýchodním okresním městě Chełmu, prosadila se v celostátním měřítku a na jejích stránkách stavěli první krůčky spisovatelé takového formátu jako Jastrun, Przyboś, Zagórski, Putrament a další. Jaworski, který se na svých tatranských toulkách nejprve seznámil se slovenskou literaturou, učil se česky až za války v koncentračním táboře Cranienburgu, kde se spřátelil se skupinou věz-

něných Čechů. Tam se také zrodilo jeho niterné zaujetí pro českou poezii, zvláště současnou. Z Nezvala kromě jednotlivých básní Jaworski přeložil poému Edison a Neznamá ze Seiny. Většinu svých překladů publikoval v Kameně, ale i v jiných literárních časopisech (Odrodzenie, Twórczość) a v lublíských novinách.

Začátkem padesátých let se básníkově jméno začalo objevovat i v mnohých dalších polských časopisech (Tydzień Literacki, Nowa Kultura, Życie Literackie, Wolność, Wolne Narody, Tygodnik Powszechny), zvláště po ocenění jeho Zpěvu míru. Šlo však převážně o obecně vyjádřené pochvaly bez hlubšího slovesného rozboru či přesnějšího autorova zařazení do literárního procesu. Na tomto pozadí svou věcností a opravdovou láskou k básníkovi vynikají osobní zážitky a dojmy K. A. Jaworského, vypravujícího o svých setkáních s Nezvaletm. Jaworski stavěl Nezvala velmi vysoko, zdůrazňoval jeho bohatou imaginaci, obdivuhodnou virtuozytu v práci se slovem.

Po básníkově smrti bylo v polském tisku uveřejněno mnoho nekrologů a vzpomínek. Tiskly je nejen literární časopisy (Nowa Kultura, Życie Literackie, Twórczość), ale i deníky (Trybuna Ludu, Głos Pracy až po katolické Słowo Powszechne a Tygodnik Powszechny). Zpravidla se v nich opakovala informace Polské tiskové kanceláře, v níž se zdůrazňovala velikost zesnulého básníka a poukazyvalo se na jistou analogii s tvorbou K. I. Gałczyńskiego.

V šedesátých letech se básníkově jméno několikrát objevilo v měsíčníku Poezja, v němž se občas ukázaly i překlady jeho básní. Do roku 1970 vyšlo také několik samostatných sbírek. Jako první byla otištěna Pieśń pokoju, přeložená Jaworským (Warszawa 1952). Při této

příležitosti napsal začínající kritik a překladatel Andrzej Piotrowski dlouhý esej pro katolický časopis *Dziś i Jutro*. Kritik se snažil ukázat Nezvalovu básnickou cestu, zdůrazňoval jeho formální mistrovství.

V roce 1957 Jaworski vydal jako samostatnou publikaci svůj překlad Edisonsa (v řadě Mała Biblioteka Kamieny). Další samostatné výběry Nezvalovy poezie vyšly v druhé polovině šedesátých let. V roce 1965 to byly básnické prózy pro děti s názvem *Rzeczy, kwiaty, zwierzęta i ludzie* v překladu Anny Kamińskiej a v roce 1968 ve výběru téže překladatelky vyšly *Poezje wybrane* (v řadě Biblioteka Poetów XX wieku). Výbor básní doprovázel lyrický, impresivní úvod Kamińskiej a věcná, výstižná bibliografická poznámka od Jadwigi Bandrowské-Wróblewské. Tento výbor je jistým průřezem básnickovou tvorbou. Kromě Kamińskiej i Jaworského se na překladech podíleli známí básníci a překladatelé M. Grześczak, A. Piotrowski, J. Ficowski, J. Brzostowska, J. B. Cioóg, A. Saucki a J. Iwaszkiewicz, který byl autorem velmi zřetelného překladu básně *Chrupy a města*.

O rok později krakovský slavista Jacek Baluch vydal další výbor básní nazvaný *Cudowny czarodziej*, pro který sám napsal zasvěcený úvod.

Od šedesátých let se v polském odborném tisku - ne bez vlivu české kritiky - začínaly stavět do protikladu dva básnické modely: nezvalovský a halasovský. První byl viděn jako hravý, aintelektuální, afilozofický a tím také plytký, druhý jako meditativní, hluboce zamyšlený nad lidským osudem. Z tradice polské literatury, v níž se patos a vnešenost stavěly do ostrého protikladu s ludismem-zábavou, vyplývalo pak hodnocení obou těchto modelů. Takovýto antinomický dualismus české meziválečné poezie zdůrazňoval nejen Baluch ve svém úvodu, ale také A. Piotrowski v eseji uveřejněném 1970 v časopise *Współ-*

czesność. Podobné zjednodušení objevovalo se také v člancích věnovaných Halasovi.

I přes toto schematické, zjednodušující hodnocení poetismus znovu přitahoval pozornost polských bohemistů. Českou, domácí genezi poetismu se snažil vystopovat Zdzisław Niedziela ve své knize *Kierunki rozwojowe czeskiej poezji modernistycznej schyłku XIX wieku* (1974), analýze poetiky směru věnoval svou doktorskou práci Jacek Baluch (*Poetyzm, propozycja czeskiej awangardy*, 1969). Obě tyto práce vyšly v malých nákladech, přece však se zmíněnými výbory Nezvalovy poezie umožňují polskému čtenáři důvěrnější seznámení s českým básníkem a podstatně rozšiřují pohled na tehdejší českou básnickou produkci.

Nezvalovy básně byly také zařazovány do výborů současné české poezie. V roce 1951 to byla antologie básní českých a slovenských tvůrců s názvem *Nadzieja*, o deset let později analogický Jasieczkův výbor vydaný v Ostravě, v roce 1967 antologie *Nasz czas ogromny*, vydaná k 50. výročí Říjnové revoluce, a svazek překladů K. A. Jaworského z české a slovenské poezie. V roce 1972 vydalo katovické nakladatelství Śląsk obsahlý svazek ukázek z tvorby českých a slovenských básníků (*Antologia poezji czeskiej i słowackiej*, připravil Adam Włodzik); z Nezvalova básnického díla bylo do něj zařazeno přes dvacet výňatků. Některé překlady Nezvalových básní je možno najít také ve sbírkách básní jeho překladatelů (např. v knize Józefa Czechowicze *Wiersze*, 1963 nebo Jana Szczawieje *Zmagania dnia z nocą*, 1976).

Kromě čtenářů poezie měli možnost poznat Nezvalovo básnické poselství rovněž divadelní a televizní diváci a rozhlasoví posluchači. Rok 1961 přinesl dvě inscenace Manon Lescaut. Teatr Polski ve Štětíně ji uvedl

v překladu Jaworského a varšavský Teatr Rozmaitości v překladu Ernesta Brylla jako muzikál s hudbou Anrzej Kurylewicze. V obou případech hra našla příznivou odezvu u obecnosti, třebaže recenzenti poukazovali na přemíru sentimentalismu Nezvalovy hry, čímž byla podle nich otupena hravost literární předlohy.

U nejmenších diváků měla úspěch inscenace Aničky skřítky a Slaměného Huberta, připravená v roce 1973 loutkovým divadlem Kubus v Kielcích.

U příležitosti 75. výročí básníkovy narození konal se ve varšavském Československém kulturním středisku večer jeho poezie (úvodní slovo měl varšavský slavista Edward Małany).

V polském rozhlasu zazněl v roce 1976 v rámci tzv. Divadla poezie Pořivuhoný kouzelník v překladu A. Piotrowského a o rok později pořad Poeta i jego świat - Vítězslav Nezval.

Televizní diváci zhlédli v březnu 1980 v cyklu Světové televizní divadlo hru Dnes ještě zapadá slunce nad Atlantidou (bylo to představení převzaté od Československé televize, režíroval Antonín Tvořák).

Z kratičkého přehledu můžeme vidět, jak si kouzlo Nezvalova bytostného optimismu a asociativní představitosti postupně nachází cestu k polskému čtenáři a divákovi i přes potíže, jaké překladatelům a interpretům této tvorby působí nedostatek analogických jevů v polské literatuře, které by mohly usnadnit recepci českého básníka. Nezval situovaný per analogiam mezi revolučním Broniewským a lyricko-groteskní tvorbou Gajczyńskiego, překládaný většinou skamanďovskou básnickou konvencí, je zatím prisvojován jen přibližně.

O nesnázích překladatelova úkolu při zpolšřování Nezvalovy poezie může např. svědřit dosavadních osm překladů básně Sbohem a šáteček od velmi zkušených překladatelů Jaworského, Włodka, Piotrowského a Waczkowa. Každý z nich vytvořil dvě verze, aby se maximálně přiblížil invariantním složkám originálu. Případ Nezval je totiž tím zvláštním případem, kdy nejde prostě o to překódovat danou básně do modelu již existujícího v domácí tradici, nýbrž vytvořit na základě dané předlohy ve vlastním jazyce a vlastní kultuře model nový, tak jak ho vytvořil Karel Čapek ve svých překladech z francouzské poezie.

Bibliografické údaje:

Polska bibliografia literacka (za leta 1944-1977).

Bibliografia literatur zachodnio- i południowosłowiańskich w Polsce okresu międzywojennego, Wrocław, Ossolineum 1984.

Nawrocki W., Sierny T.: Czeska i słowacka literatura piękna w Polsce w latach 1945-1980. Dzieje recepcji i bibliografia, Śląsk, Katowice 1983.

Bylina S., Jaroszewicz-Klein-
-ienst B., Małany E., Russocka J.:
Stosunki literackie polsko-czeskie i polsko-słowackie
1890-1939, Wrocław, Ossolineum 1978.

Śliżiński J.: Nezval v Polsku. Česká litera-
tura XVI, 1968, č. 6, s. 712-715.